
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.191

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.2.6>

Ю. О. Лисенко

аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ ФІДУЦІАРНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВАХ

У статті досліджено фідучіарні обов'язки посадових осіб господарських товариств як невід'ємну умову формування ефективного корпоративного управління. Фідучіарні обов'язки посадових осіб господарських товариств є ключовим елементом системи корпоративного управління, спрямованим на забезпечення добросовісної, розумної та лояльної поведінки в інтересах юридичної особи. Законодавче закріплення цих обов'язків є важливим кроком до підвищення прозорості управлінських рішень і відповідальності керівників, однак на практиці все ще залишаються суттєві виклики у їх реалізації.

Зазначено, що незважаючи на законодавче закріплення основних обов'язків, зокрема обов'язку діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно та розумно, у межах наданих повноважень, проблемною залишається відсутність єдиного, уніфікованого підходу до визначення змісту та меж фідучіарних обов'язків, що створює труднощі як у правозастосовній практиці, так і в доктринальному осмисленні. Зокрема, складнощі викликає тлумачення понять «добросовісність», «розумність» і «конфлікт інтересів», що нерідко стає підґрунтям для корпоративних спорів і зловживань.

Зазначено, що фідучіарні обов'язки не обмежуються формальним виконанням законодавчих норм, а охоплюють етичні вимоги, принципи обачності та відповідальності. Визначено, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» від 22.02.2024 р. та Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» на законодавчому рівні розкрито поняття та види фідучіарних обов'язків, що має сприяти формуванню культури корпоративного управління та уніфікованих підходів у сфері правозастосування.

Зазначається про необхідність подальшого розвитку інструментів фідучіарного контролю, гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та формування високого рівня корпоративної культури.

Ключові слова: господарське товариство, фідучіарні обов'язки, добросовісність, управління, посадові особи, органи товариства, корпоративне управління.

Проблематика дослідження. Незважаючи на закріплення на законодавчому рівні основних фідучіарних обов'язків, яких мають дотримуватись посадові особи господарських товариств, на практиці відсутність уніфікованого законодавчого визначення меж та змісту фідучіарного

обов'язку, єдиних доктринальних підходів до їх визначення, призводить до чисельних спорів, в тому числі щодо тлумачення понять «добросовісність», «лояльність» і «конфлікт інтересів».

Значним викликом залишається також конфлікт інтересів, особливо в умовах

багаторівневого корпоративного управління. Наслідки конфлікту інтересів можуть бути критичними для товариства, через такі дії, як несанкціоноване відчуження майна, укладення збиткових угод, приховане фінансування пов'язаних осіб тощо. У багатьох випадках завдану шкоду складно довести саме через непрозору модель прийняття рішень. Це свідчить про потребу глибшого правового осмислення фідучіарних обов'язків.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» від 22.02.2024 р. [1] частину третю ст. 92 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) [2] було викладено в новій редакції, відповідно до якої орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, з моменту її вступу на посаду набуває обов'язків щодо такої юридичної особи, зокрема зобов'язана діяти виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах повноважень, наданих статутом юридичної особи і законодавством, і у спосіб, який, на її добросовісне переконання, сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, у тому числі уникаючи конфлікту інтересів.

Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [3] ЦК України доповнено ст. 99¹ в якій зокрема закріплено визначення та наведено перелік обов'язків посадових осіб товариства.

Наведені положення свідчать, що на законодавчому рівні фідучіарні положення отримують відповідне закріплення, що має сприяти їх більш відповідальному виконанню.

Стан дослідження. Питанням розкриття сутності фідучіарних обов'язків та правових наслідків їх невиконання приділена значна увага у наукових дослідженнях. Попри це, серед науковців не визначено єдиного підходу щодо визначення фідучіарних обов'язків та їх переліку.

Серед наукових досліджень фідучіарних обов'язків присвятили праці: Н. Вінтоняк, О. Даскалюк, Е. Кулага, М. Ліberman, І. Ткачук, Є. Харитонов та інші.

При аналізі фідучіарних обов'язків як правило підкреслюється, що вони: передбачають дії не лише в межах своїх повноважень, але й добросовісно і розумно, в найкращих інтересах товариства [4]; тісно пов'язані з питанням прозорості діяльності товариства та відповідальності його посадових осіб [5]. Разом з тим, враховуючи відсутність вичерпного переліку фідучіарних обов'язків, різні доктринальні підходи та практику у зазначеній сфері, дослідження сутності фідучіарних обов'язків має важливе практичне значення, що обумовлює актуальність статті.

Мета статті розкрити доктринальні та практичні підходи до визначення сутності та змісту фідучіарних обов'язків.

Основний зміст. Фідучіарні обов'язки становлять одну з ключових засад корпоративного управління, що визначають поведінку посадових осіб у межах їх повноважень. Йдеться насамперед про обов'язок дбайливого ставлення (тобто діяння добросовісно, з належною увагою до розвитку підприємства, використовуючи професійні знання та зусилля) та обов'язок лояльності (уникнення конфлікту інтересів і прийняття рішень виключно в інтересах товариства). У практиці корпоративних відносин посадові особи мають не лише дотримуватись правових меж, але й діяти добросовісно та розумно, в найкращих інтересах юридичної особи [4].

Зміст фідучіарних обов'язків розкривається також через саму природу довірчих правовідносин, яка передбачає існування особливого рівня довіри між довірцем і фідучіаром. Фідучіарний обов'язок існує там, де одна особа, клієнт або власник покладає особливу надію або висловлює довіру іншій особі, фідучіару та покладається на нього, у той час як фідучіар діє в інтересах цієї особи на власний розсуд з використанням власного досвіду. Фідучіарні обов'язки покладаються на керівників Банку, які відповідають за управління та контроль за діяльністю Банку [6, с. 9].

Водночас фідучіарні обов'язки виконують захисну функцію щодо інтересів

товариства та його акціонерів. Їх наявність сприяє зменшенню кількості зловживань, забезпечує стабільність внутрішньої організації товариства, формує довіру до управлінських рішень. Закріплення таких обов'язків у національному законодавстві сприяє формуванню універсального підходу до відповідальності посадових осіб, а також забезпечує передбачуваність поведінки суб'єктів управління [7, с. 139].

Крім того, фідучіарні обов'язки мають вирішальне значення для управління ризиками та забезпечення корпоративної етики. У світлі фінансових скандалів та корпоративних спорів, створення дієвих механізмів фідучіарного контролю стає важливим для забезпечення легітимності корпоративних дій, а також служать інструментом управління ризиками, пов'язаними з можливими конфліктами інтересів. Вони дозволяють створити систему, яка допомагає уникнути ситуацій, коли особисті інтереси переважають над інтересами компанії та її акціонерів. Фідучіарні обов'язки направлені на захист прав та інтересів акціонерів, гарантують, що управління компанією відбувається на користь всіх сторін, забезпечуючи справедливий розподіл прибутків та влади [8, с. 733].

Зміст фідучіарних обов'язків залежить від правовідносин, в яких вони виникають. Фідучіарні обов'язки органу або посадової особи юридичної особи складаються з таких обов'язків:– діяти в інтересах юридичної особи;– діяти в межах своїх повноважень добросовісно і розумно (тобто обов'язок дбайливого / обачного ставлення);– утримуватися від дій, пов'язаних зі статусом органу або посадової особи і таких, що несуть вигоду їм особисто або третім особам, без інформованої згоди їх довірителя (юридичної особи);– нести відповідальність за протиправну поведінку [9, с. 300].

Загалом розвиток поняття фідучіарних обов'язків тісно пов'язаний з питанням прозорості діяльності товариства та відповідальності його посадових осіб і тут варто зазначити, що для їх ефективної реалізації рівень корпоративної культури в Україні має бути вищим існуючого, щоб відповідальність посадових осіб товариств

не стала засобом для проведення рейдерських захоплень та маніпуляцій питанням відповідальності [5, с. 56].

Вихід із ситуації давно напрацьований в Європі, адже суди не лише з обережністю ставляться до аналізу господарської діяльності підприємства, але й беруть до уваги обставини, в яких діяв директор. Так, європейські судді давно вже впроваджують принцип, відповідно до якого неможливо судити особу за дії з точки зору сьогодення досвіду. Адже момент, коли було прийняте рішення, за своєю інформативністю відрізняється від сьогодення. Тож всю повноту життя, яку ми бачимо під час розгляду справи, керівники не бачили. Отже, якщо це не злісні чи руйнівні і безглузді дії, то притягати до відповідальності директора неправомірно [10].

Аналіз положень чинного законодавства та судової практики свідчить, що при притягненні посадової особи до відповідальності у формі відшкодування збитків, необхідно у кожному конкретному випадку оцінювати чи діяла така особа добросовісно та в інтересах товариства; чи прийняті рішення були розумними; чи діяла особа у межах повноважень, наданих законодавством, статутом, договором та внутрішніми документами, якими встановлені обов'язки посадових осіб (наприклад, положення, посадова інструкція тощо). Суди при розгляді зазначеної категорії справ керуються правилом «ділового рішення» (business judgment rule), яке полягає в тому, що для притягнення до відповідальності посадової особи має бути доведено, що її дії (бездіяльність) не були добросовісними та не відповідали звичайному підприємницькому ризику [11, с. 119].

У справі № 910/4149/21 Верховний Суд України у своїй постанові зазначив, що навіть якщо формально керівники діяли в межах закону та внутрішніх положень банку, їхні дії не відповідали найкращим інтересам компанії. Це важливий момент, адже Суд підкреслив, що відповідальність керівників не обмежується лише дотриманням законів, але й охоплює загальну сумлінність і розумність ухвалених рішень. Справа № 911/231/22 стала ще одним прикладом того, як суди трактують

порушення фідучіарних обов'язків і приймають рішення на користь акціонерів, чиї інтереси було порушено. Судова практика демонструє, що керівники не можуть уникнути відповідальності, навіть якщо їхні дії формально відповідали внутрішнім регламентам компанії [12].

Отже, наведеними положеннями законодавства закріплено обов'язки органів юридичної особи (посадових осіб) (фідучіарні обов'язки) діяти в інтересах юридичної особи, діяти добросовісно, діяти розумно та не перевищувати своїх повноважень, а також відповідальність за їх порушення.

У постанові від 04.12.2018р. у справі № 910/21493/17 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду указав, що згідно з вимогами ст. 92 Цивільного кодексу України особи, які виступають від імені юридичної особи, зобов'язані діяти не лише в межах своїх повноважень, але й добросовісно і розумно. З огляду на положення наведеної правової норми та довірчий характер відносин між господарським товариством та його посадовою особою (зокрема директором чи генеральним директором) протиправна поведінка посадової особи може виражатись не лише в невиконанні нею обов'язків, прямо встановлених установчими документами товариства, чи перевищенні повноважень при вчиненні певних дій від імені товариства, а й у неналежному та недобросовісному виконанні таких дій без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїм розсудом, прийнятті очевидно необачних чи марнотратних рішень. Аналогічних висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду в постанові від 22.10.2019р. у справі № 911/2129/17 [13].

Висновки. Таким чином, фідучіарні обов'язки посадових осіб господарських товариств є ключовим елементом системи корпоративного управління, спрямованим на забезпечення добросовісної, розумної та лояльної поведінки в інтересах юридичної особи. Законодавче закріплення цих обов'язків є важливим кроком до підвищення прозорості управлінських рішень і відповідальності керівників, однак на

практиці все ще залишаються суттєві виклики у їх реалізації.

Насамперед, проблемною залишається відсутність єдиного, уніфікованого підходу до визначення змісту та меж фідучіарних обов'язків, що створює труднощі як у правозастосовній практиці, так і в доктринальному осмисленні. Зокрема, складнощі викликає тлумачення понять «добросовісність», «розумність» і «конфлікт інтересів», що нерідко стає підґрунтям для корпоративних спорів і зловживань.

З огляду на це, доцільним є подальше вдосконалення нормативної бази, вироблення єдиних підходів у судовій практиці, а також запровадження механізмів превентивного контролю та підвищення корпоративної культури.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління: Закон України від 22.02.2024 р. № 3587-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3587-20#n64>
2. Цивільний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n538>
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>
4. Рогач Л. Деякі питання вирішення правових проблем у спорах щодо відповідальності пов'язаних з банком осіб за шкоду, завдану банку. *Пілотне рішення ВП ВС* від 25.05.2021 справа № 910/11027/18 chrome-extension://efaidnbmnncnibpcajpcglclefindmkaj/https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/prezent_rogach_bank_spori.pdf
5. Кулага Е. В. Фідучіарні обов'язки у сфері корпоративного управління: окремі аспекти правового регулювання. *Правове забезпечення соціально орієнтованої економіки: Матеріали круглого столу* (27 квітня 2021 року). 2021. КНТУ. С. 52–57. <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bfb6aa0f-9c28-4b51-9d02-c7916a4d8e1f/content>
6. Кодекс корпоративного управління АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «ЮНЕКС

- БАНК». Затверджено Рішенням єдиного акціонера АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «ЮНЕКС БАНК» компанією НАПАЛОР ХОЛДІНГЗ ЛТД/ NAPALOR HOLDINGS LTD № 11(58) від «16» грудня 2024 року. Київ. 2024. 15 с. https://unexbank.ua/storage/uploads/814e96fe-8c02-4001-8989-383adc5abf3c/2024_12_Kodex_Korp_Upravlinnya.pdf.
7. Ткачук І. О. Особливості правового режиму фідучіарних обов'язків, що виникають між товариством та його посадовими особами, на прикладі Великої Британії. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С.136–140.
 8. Харитонов Є. О. Фідучіарні обов'язки учасників корпоративних відносин в праві ЄС та законодавстві держав-членів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 731–734.
 9. Уразова Г. О. Доктрина фідучіарних обов'язків органу або посадової особи юридичної особи. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність: матеріали ХХ наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.)* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права № 1, Каф. цивіл. права № 2; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл.-прав. дисциплін; Харків. обл. осередок Всеукр. гром. орг. «Асоц. цивілістів України». Харків: Право, 2022. С. 298–300.
 10. Ліberman М. Гніт фідучіарних обов'язків. *Закон і бізнес*. 2020. <https://zib.com.ua/ua/145034-fiduciarni-obovyazki-buti-direktorom-pidpriemstva-stae-rizik.html>
 11. Вінтоняк Н. Д. Відповідальність посадових осіб ТОВ та АТ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 116–119.
 12. Баранець О. Як судові рішення формують бізнес-клімат України. *Юридична газета*. 2024. № 7. <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-sudovi-rishennya-formuyut-biznesklimat-ukrayini.html>
 13. Ухвала Господарського суду Одеської області від 29 серпня 2023 р.м. Одеса Справа № 916/3821/21. <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/113203150/>

Lysenko Yu. Legal principles and practical aspects of performing fiduciary duties in business companies

The article examines the fiduciary duties of officers of business entities as an integral condition for the formation of effective corporate governance. Fiduciary duties are a key element of the corporate governance system, aimed at ensuring honest, reasonable, and loyal behavior in the interests of the legal entity. The legislative consolidation of these duties is an important step towards increasing the transparency of managerial decisions and the accountability of executives. However, in practice, there are still significant challenges in their implementation.

It is emphasized that despite the legislative enshrinement of core duties – such as acting in the interests of the legal entity, in good faith and reasonably within the scope of their powers – the lack of a unified and consistent approach to defining the content and scope of fiduciary duties remains problematic. In particular, the interpretation of such concepts as "good faith", "reasonableness", and "conflict of interest" often leads to corporate disputes and abuses.

The article underlines that fiduciary duties extend beyond the formal observance of legislative provisions and include ethical obligations, prudence, and responsibility. It is noted that the adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Improve Corporate Governance» (February 22, 2024), and the Law "On the Specifics of Regulating the Activities of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms During the Transitional Period and Associations of Legal Entities" has led to the legislative definition and classification of fiduciary duties, which is expected to promote the development of corporate governance culture and consistent legal practices.

The need for further development of fiduciary control mechanisms, harmonization of national legislation with European standards, and the promotion of a high level of corporate culture is also emphasized.

Key words: business entity, fiduciary duties, good faith, governance, officers, company bodies, corporate governance.